

שו"ת בענין חיוב מזונות הילדים מדין „צדקה“

ש א ל ה

הלכה פסוקה היא ברמב"ם פי"ג מהלכות אישות הלכה ו':
„בניו ובנותיו הקטנים בני שש או פחות חייב ליתן להם
כמות המספקת להם וכלי תשמיש ומדור לשכון בו ואינו נותן להם
לפי עשרו אלא לפי צרכן בלבד.“

וכן גפסק בשו"ע אבן העזר סימן ע"ג סעיף ו'.

וכתב שם ב„חלקת מחוקק“ ס"ק ו':

„דדוקא גבי אשתו דדרשינן מקרא דעולה עמו וחייב לכבדה
יותר מגופו אבל בבניו אם נותן להם כדי צרכן ההכרחי יוצא בזה“.
ויש להסתפק באב אמיד, והאם תובעת לחייבו לשלם יותר
מכדי הצרכים ההכרחיים של הילד, והביאה הוכחות שהיא מוציאה
עבור הילד יותר מכדי צרכיו ההכרחיים, האם אפשר לחייב את
האב עבור היתר מכדי צרכי הילד — מדין „צדקה“.

ת ש ו ב ה

לכאורה הי' נראה לומר דאף שאין לחייבו מדין חיוב מזונות, מ"מ יש
לחייבו מדין „צדקה“; וזה עפ"י מ"ש במסכת כתובות ס"ז ב' דאפילו בסוס
לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שייך דין „צדקה“, ונלמד מהפסוק „די מחסורו
אשר יחסר לו“ (דברים ט"ו).

וכן גפסק ביורה-דעה סימן ר"נ סעיף א'.

אמנם הרמ"א שם בהג"ה כתב: „ונראה דכל זה בגבאי צדקה או רבים
ביחד אבל אין היחיד מחוייב ליתן די מחסורו אלא מודיע צערו לרבים ואם
אין רבים אצלו יתן לו היחיד אם ידו משגת“. והב"ח בטור שם חולק על זה,
וכתב דגם היחיד מחוייב ליתן לו כל די מחסורו אם ידו משגת. והש"ך בשו"ע
שם ס"ק א' סובר כדעת הרמ"א, והגר"א שם בס"ק ג' נראה דפוסק כדעת הב"ח.
ובעניננו, לא מיבעיא לדעת הב"ח שייך כאן דין צדקה, אלא אפילו לדעת
הרמ"א ג"כ שייך כאן דין צדקה, כי הרי כשאין רבים אצלו, גם הרמ"א מודה,
שיתן לו היחיד אם ידו משגת. וכאן שהמדובר הוא בהוצאות החזקת ילד
ששני הוריו מסודרים היטב, והמדובר הוא בהוצאות שיותר מכדי צרכיו
ההכרחיים, ברור הוא דזה הוי כ„אין רבים אצלו“, שהרי לא יוכלו להשיג

הוצאות אלו משום מקור כספי צבורי¹). ולכן לכאורה, מחויב האב לישא בהוצאות הללו אם ידו משגת. ואם כי בעיקר הדין אם כופים על הצדקה יש מחלוקת בין הפוסקים. ובשו"ת מהרשד"ם יו"ד סימן קס"ו כתב: ואם היה בא מעשה לידי הייתי סומך על ר"ת (שאינן כופים) כיון דאיכא מרבנותיה. דסברי כוותיה ושב ואל תעשה. וסיים שם:

„ולענין החלק הב' לירד לנכסיו בהא ודאי אין ספק שמי שיעשה מעשה. וירד לנכסים אפילו בפניו שלא טוב עשה כיוון דאין שום ספק בזה שר"ת ורבנו שמעיא ורבו רבנו יוסף טוב עלם וריצב"א ורבנו האי גאון ובעל המאור והרשב"א גדול הפוסקים האחרונים כלם שוים בזה שאין יורדין לנכסיו ומי הוא זה ואיזה הוא שהכניס עצמו להוציא ממון נגד אלו“.

אלא שביו"ד סימן רמ"ח ס"א נפסק: „ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן ב"ד היו כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדהו ליתן ויורדים לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן“². לפי"ז הי אפשר לחייב ולכוף ולירד לנכסי האב, כשבי"ד אמדהו שצריך ליתן לבנו יותר מהצרכים ההכרחיים, ובהפלאה בקו"א הלכות כתובות סימן ע"א ר"ל בדעת רבינו ירוחם דכשצריכים להוציא ממנו בכפיה שוים כל העניים הקרובים ועניי העיר. והנ"ח הדבר בצ"ע. ולהלכה נראה שכופין להקדים לקרוב קודם. כמו שנפסק ביו"ד סימן רנ"א ס"ד: כופין האב לזון בנו וכ"י יותר משאר עשירים שבעיר וכן שאר קרובים. ופלא שההפלאה לא הביא זה.

(ועיין בשו"ת „חתם-סופר“ יו"ד סימן רל"ד שכתב — לענין להקדים יושבי ירושלים על שארי עיירות א"י —: דכל הקדימות אינם אלא להקדים ולא לדחות נפשות ח"ו. וע"כ אם שניהם שווים, שצריכים להחיות נפשם בלחם צר ומים לחץ, נאמר זה קודם. אבל כשיש לאנשי ירושלים אפילו רק לחם צר, שוב אין להם שום תביעה עד שיגיע לכל א' מעיירות האחרות ג"כ כשיעור הזה. ושוב מהנותר שיצטרכו למותרות וכסות וכדומה יש הקדמה למוקדם עד שיהיו שוה בשוה בזה ג"כ. וכן בכל מילי לא אמרו לדחות. אלא להקדים כ"י עכ"ל. וכ"כ בחידושי חתם-סופר לנדירים פ, ב, זז"ל: זהא דאמרינן עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת וכדומה היינו אם צרכיהם שוים כגון שניהם להאכיל או לכסות כ"י אבל אם אין צרכיהם שוים אזי אולינן בתר דין קדימת הצרכים אפילו של עיר אחרת כ"י עכ"ל²). ומסתבר שכלל זה הוא ג"כ לענין הקדמת קרובו לכל אדם).

1) אם בעיקר הדין החובה מוטלת על הציבור כולו, אלא שאין הוא ממלא חובתו מנין לנו שחובה זו חוזרת על האב למלא כל מחסורו. ולא כ"י הרמ"א אלא אם אין רבים אצלו, אבל אם ישנם ואינם נשמעים, אין לנו.

2) דברי החת"ס מקורם ברוך מהירושלמי כתובות (פ"ו ה"ה והובאו בשט"מ שם). שנחלקו ר' אמי ור' זעירא אם לפרנס היתומים לפי כבודה כשיש לחוש שלמחר יבוא עוד בקרה ולא יהא בקופה. ועד כאן לא נחלקו אלא כשעכשו אין לפנינו אלא מקרה דגון. משא"כ בששניהם עומדים אין להעדיף האחת לפרנסה לפי כבודה ולהחסיר השניה מכל וכל. העורך

אולם בנידון שלנו אין לחייב האב מדין צדקה מחמת הטעמים הבאים :
נראה דבדרך כלל ההוצאות של יותר מהצרכים ההכרחיים של ילד
פעוט אינן בכלל „מחסורו אשר יחסר לו“. והא דהבאנו לעיל מכתובות ס"ז ב'
דגם „סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו“ הוי בכלל זה, היינו דוקא כשהיה
עני בן-טובים שהיה רגיל בדברים אלו כשהיה עשיר ; וכדאיתא ביו"ד סימן
ר"נ ס"א : „היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר והעני
קונה לו סוס ועבד“.

אבל כשלא הורגל לכך, אמרינן שם בכתובות : „איהו הוא דלא איבעי
ליה לפנוקי נפשיה כולי האי“. ועיין ברש"י ד"ה בעתו שכתב : „הכל לפי מה
שהוא צריך כל יחיד ויחיד לפי לימודיו“. ובשיטה מקובצת שם כתב בשם תר"י :
ודוקא בעשיר שירד מנכסיו שהוא מורגל מתחילה בתענוגים גדולים אבל בשאר
עניים שלא הורגלו בכך לא מיחייב כולי האי. ועיין שם במהרש"א שכיוון
לדברי הראשונים הנ"ל, וכתב : „וכן לקטן בן טובים מצפורי דהיינו שהורגל
בכך אצל אבותיו והכי משמע דאשר יחסר לו ולא שייך למימר ביה דלא
איבעי לפנוקי נפשיה וכו' כדלקמן“.

וכעין זה כתב ב„עץ יוסף“ שב„עין-יעקב“ שם, וז"ל : „אבל כאן בדרכי
נחמיה ודרבא לקמן בסמוך לא היו העניים בני טובים אלא שהם בבחירתם
להרגיל עצמם במנהג זה מהתענג ומרוך להכי הקפידו עליו שהיה לו ליחש
לדוחקא בציבורא ולא איבעי ליה לפנוקי נפשיה“.

ועי' בשו"ת מהרשד"ם יו"ד סימן קס"ו שכתב : „וכל הנהו עובדי דפ'
מציאת האשה דהלל שלקח לעני בן טובים סוס לרכוב עליו כו' ואנשי גליל
שלקחו לעני ליטרא בשר כו' היינו שהיו מלומדים בכך וכו' הרי ודאי דלא
מיירי אלא במי שהורגל ואין לו יכולת עתה בשום צד למצוא הרגלו ולימודו
ואפשר יסתכן על זה אמרה תורה אשר יחסר לו“. וזה אמנם חידוש גדול
שאם לא יסתכן לא הוי בגדר „אשר יחסר לו“. ומדברי הראשונים הנ"ל לא
משמע כך. ובמהרשד"ם שם מוכח שמ"ש הרמב"ם פי"ג מה' אישות ה"ו : „ואינו
נותן להם לפי עשרו אלא כפי צרכן בלבד“, היינו שיותר מכפי צרכן אינו
מחייב אפילו מדין „צדקה“ עייש"ה.

מכל הנ"ל אנו למדים, דבעניננו שהילדה עדיין פעוטה והאם שלא על
דעת האב — רוצה להרגיל את הילד בהוצאות שאפשר לצמצמן, לא שייך
בכה"ג לומר שזה נכלל ב„מחסורו אשר יחסר לו“. והאב, אם אין רצונו
בהוצאות אלו, יכול לומר לא בעינא לפנוקי נפשיה דילד, ואילו הילד היה
רגיל מקודם לקבל את הצרכים הללו הוי אפ"ל דשייך כאן „מחסורו אשר יחסר
לו“, מאחר שכבר הורגל בבית אביו בזה. ואם האם הרגילה אותו בזה בלי
רשות האב יתכן שרק היא חייבת בזה ולא האב. אבל כשלא הורגל בכך, אין
האם יכולה להרגילו בהוצאות על סמך שתתבע תמורתן מהאב⁽³⁾.

(3) לפ"מ שני במשנה כתובות ס"ז וגמרא שם, פרנסה „לפי כבודה“ גם זה בכלל
חובות הצדקה, א"כ לא רק לפי הרגילות יש חיוב כ"א גם מצד המעמד הצבורי וכו',
העורך

ואם היינו אומרים שיותר מכדי צרכן מחוייב האב ליתן מדין צדקה, הי' אפשר ליישב דברי הר' סעדיה הנזכר בטור יורה דעה סימן רנ"א, וז"ל: "כתב הר"ר סעדיה חייב אדם להקדים פרנסתו לכל אדם" כו' ואחר שיפרנס נפשו יקדים פרנסת אביו ואמו לפרנסת בניו..."

ובבדק הבית שם כתב: "יש לי על הר"ר סעדיה גמגומי דברים". ובשו"ע השמיט המחבר דברי הר' סעדיה. אולם הרמ"א שם בסעיף ג' הביא דברי הר"ר סעדיה. ולא כתב שזה רק בבנים שהם למעלה מגיל שש, ומשמע שזה גם בבנים שהם למטה מגיל שש. וקשה החיוב בזה הוא לא מדין צדקה, אלא מזונותיהם עליו מתקנת אושא. (ועיין מ"ש בזה הגרש"ב ורנר שליט"א בהתורה והמדינה ז—ח עמוד קל"ב ובהערת העורך שם).

אולם אם נאמר שיותר מכדי צרכן מחוייב מדין צדקה ניחא, דגם בבנים שהם למטה מגיל שש ייתכן חיוב מדין צדקה בהוצאות שהן יותר מכדי צרכן ההכרחיים ועל זה אין חיוב מתקנת אושא רק מדין צדקה (אלא דדוחק לפרש הלשון "פרנסה" ליותר מכדי צרכן).

ואף אם הי' האב חייב מדין צדקה, יש מקום לומר שאם גם האם אמידה אין האם יכולה לתבוע אותו על כך משום שגם עליה חלה חובת צדקה, שלענין חובת צדקה כלפי הילדים האב והאם שוים בזה. (וראה בשו"ת "ישכיל עבדי" ח"ו אהע"ז סימן כ"ח וסימן ל"ח).

ועיין ב"בית מאיר" אהע"ז סימן פ"ב שכתב, דלכן בגרושה כשאין מינקת אחרת כופין אותה להניק בנה, וז"ל:

"לענ"ד י"ל מתורת צדקה אתינן עלה כו' ולגבי הנקה תמיד עשירה היא". והביא תוספתא פ"ב דנדה: חייבת אשה בטיפול בנה כל עשרים וארבעה חודש. ואע"ג שכתב שם: "ואיירי בשגם קרובי האב עניים", היינו דאל"כ צריך לשלם לה לכה"פ עבור חלק מההנקה ולא היתה חייבת להניקה בחנם לגמרי, או שהיו צריכים לשלם לה הכל אם היו הקרובים יותר עשירים ממנה. אבל עכ"פ למדים אנו מכאן שגם על האם שייך דין צדקה לזון בנה. וכן כתב במעשה רוקח" בפכ"א מה' אישות הי"ח, שגם על האם יש חיוב צדקה כמו על האב.

המורם מהאמור הוא: אם הילד היה זמן ממושך אצל הוריו וחרגילוהו במותרות (לדברי מהרשד"ם, דוקא אם יסתכן אם ימנעו ממנו המותרות), ושני הוריו הם אמידים לספוק צרכים אלו, חייבים הם בכל הוצאות הילד — אפילו יותר מכדי צרכיו ההכרחיים, — מדין "די מחסורו אשר יחסר לו".

אם אחד ההורים אמיד לכך מחייבים את ההורה האמיד.

אם הילד טרם הורגל ליתר על צרכיו ההכרחיים, אין מחייבים את ההורים לפי עשרם, אפילו אמידים הם לכך, אלא כפי צרכיו ההכרחיים של הילד.